

"Nu är man betydligt mer försiktig": Förskollärare om den fysiska kontakten mellan pedagoger och barn

Maria Hedlin

Abstract

Många studier har rapporterat om att det har skett en förändring över tid när det gäller den fysiska kontakten mellan pedagoger och barn. I den här studien är syftet att undersöka hur erfarna förskollärare beskriver de historiska förändringar som skett under deras yrkesliv vad beträffar synen på fysisk kontakt mellan pedagoger och barn. Det empiriska materialet utgörs av semistrukturerade intervjuer med 30 utbildade och erfarna förskollärare. Materialet har analyserats utifrån Becks teori om risksamhälle samt begreppen "becoming" och "being". Resultatet visar att deltagarna ger uttryck för att synen har förändrats på fyra områden, vilka i sin tur påverkar hur fysisk kontakt mellan pedagoger och barn uppfattas. Dessa fyra områden är synen på barn, på förskolläraryrket, på manliga pedagoger samt på nakenhet. Att barnsynen och synen på förskolläraryrket har förändrats är väl känt, och kunskap om den historiska förändringen ingår i förskolläraryrket. Synen på manliga pedagoger ur ett historiskt perspektiv har behandlats i många studier. Förändring när det gäller synen på nakenhet har däremot diskuterats i mindre utsträckning. Sammantaget har förändrade synsätt inom alla fyra områden lett till en mer restriktiv hållning avseende fysisk kontakt. I värsta fall kan detta innebära att barns behov av fysisk kontakt och kroppslig närhet kommer i skymundan i förskolan.

Nyckelord: fysisk kontakt; fysisk beröring; omsorg; förskola; förskollärare

"Today we are much more careful": Preschool teachers on the physical contact between educators and children

Abstract

Many studies have reported that there has been a change over time in the physical contact between educators and children. The purpose of this study is to investigate how experienced preschool teachers describe the historical changes that have taken place during their professional lives in terms of the view of physical contact between educators and children. The empirical material consists of semi-structured interviews with 30 qualified preschool teachers. The material has been analyzed on the basis of Beck's theory of risk society and the concepts "becoming" and "being". The results show that the participants express that the view has changed within four different areas, which in turn affects how physical contact between educators and children is perceived. These four areas are the view of the child, of the role of preschool teachers, of male educators, and of nudity. It is well known that the view of the preschool teaching profession, as well as the view of children, have changed and the awareness of the historical change is part of

the preschool teacher education. The view of male educators from a historical perspective has been investigated in many studies. Changes in the view of nudity, on the other hand, have been discussed to a lesser extent. Overall, changed views in all four areas have led to a more restrictive approach to physical contact. In the worst case, this may mean that children's need for physical contact and physical closeness is overshadowed in preschool.

Keywords: physical contact; physical touch; care; preschool; preschool teachers

Inledning

"Kom nu!", sa hon och så tog hon tag i barnen så där som man gjorde förr. Hon var omtyckt och det var inget konstigt, men det var helt omodernt. Ett helt omodernt förhållningssätt!

Citatet ovan kommer från en intervju med en förskollärare med lång yrkeserfarenhet som har intervjuats i studien. Hon beskriver hur en kollega tog tag i barnen på ett sätt som var vanligt på 1970- och 80-talen, men som sällan förekommer numera. Kollegans handgripliga sätt benämns som "helt omodernt", vilket tyder på att en förändring har skett över tid när det gäller den vardagliga fysiska kontakten inom förskolan. Den här förändringen är i fokus i föreliggande studie. Å ena sidan är den fysiska beröringen mellan förskollärare och barn en självklar del av den svenska förskolans verksamhet. Till exempel har studier beskrivit hur kramar och annan nära kroppskontakt ingår i de dagliga rutinerna (Månsson, 2000; Hellman, 2010; Odenbring, 2010). Å andra sidan är det inte självklart att pedagogerna rör vid och tar i barn på samma sätt idag som för flera decennier sedan, något som citatet ovan också pekar på. Dessutom har många studier rapporterat om att det har skett en förändring över tid när det gäller den fysiska kontakten mellan pedagoger och barn. Pedagoger har blivit mer försiktiga när det gäller fysisk kontakt på grund av oro för att bli anmälda för otillbörlig beröring (McWilliam och Jones, 2005; Piper och Stronach, 2008; Owen och Gillentine, 2011; Öhman och Quennerstedt, 2017).

I den här studien är syftet att undersöka hur erfarna förskollärare beskriver de historiska

förändringar som skett under deras yrkesliv när det gäller synen på fysisk kontakt mellan pedagoger och barn. Det som framkommer analyseras utifrån Becks (1992) teori om risk-samhälle samt begreppen "becoming" och "being" (Lee, 2001; James och James, 2008).

Nedan tecknas en bakgrund till den praktik som förskollärares fysiska kontakt med barn utgör. Därefter beskrivs föreliggande studies utgångspunkter, metod och genomförande följt av en presentation av studiens resultat i form av fyra teman; synen på barn, på förskolläraryrket, på manliga pedagoger samt på nakenhet. I det avslutande avsnittet diskuteras studiens resultat och slutsatser dras.

Den svenska förskolan och förskolläraryrket i ett historiskt ljus

Den Fröbelinspirerade barnträdgårdsrörelsen brukar framhållas som den viktigaste kraften bakom spridningen av det som skulle utvecklas till den moderna förskolepedagogiken (Westberg, 2008). Barnträdgårdsrörelsen växte fram vid sekelskiftet 1900 då de flesta utbildningar och yrken var stängda för kvinnor. Kvinnor inom de lägre klasserna arbetade som pigor eller inom den framväxande industrin, medan kvinnor från familjer som hade högre ställning förväntades gifta sig och ägna sig åt hemmet. Många kvinnor inom borgerskapet ville dock ha en utbildning och ett arbete; att arbeta med barn var ett av de relativt få områden som inte ansågs olämpliga för kvinnor (Tallberg Broman, 1991). Barnträdgårdar och seminarieutbildningar i den så kallade kindergarten-

pedagogiken startades. Barntädgårdarna blev således ett område där kvinnor kunde verka utan att bryta mot tidens könsnormer (Tallberg Broman, 1991; Westberg, 2008). De pedagoger som utbildades i seminarierna benämndes barntädgårdsledarinnor, vilket under 1940-talet ändrades till barntädgårdslärarinnor. 1955 antogs yrkesbenämningen förskollärare (Vallberg Roth, 2017).

Under första hälften av 1900-talet stod enskilda individer och ideella organisationer för seminarieutbildningen och verksamhetens ekonomi var ofta ett bekymmer. Därför restes krav på att staten skulle engagera sig mer i utbildningen, något som hörsammades under 1940-talet. Förskoleseminarierna tilldelades statsbidrag för sin verksamhet, men många seminarier hade ändå svårt att klara sig. Från och med 1963 förstatligades seminarierna och Skolöverstyrelsen blev tillsynsmyndighet för utbildningen som då var på fyra terminer (Johansson och Åstedt, 1996; Korpi, 2006; Korpi, 2015). Barnobservationer ingick i utbildningen. Observationerna användes som redskap för att i dialog med barnen möta deras behov (Tellgren, 2008; Jfr SOU, 1972:27).

För att bli antagen till förskoleseminariet måste den sökande uppfylla vissa villkor. Bland annat fick den sökande inte ha fyllt 30 år och förpraktik och intyg om lämplighet för det blivande yrket var andra villkor för att bli antagen. Fram till 1970 krävdes även att de sökande kunde sjunga och spela piano (Johansson och Åstedt, 1996).

Det var svårt att locka manliga sökande till utbildningen, vilket föranledde regeringen att besluta om ett kvoteringsförfarande som gav manliga sökande förtur. Denna könskvotering var i bruk under ungefär tio års tid, från början av 1970-talet till början av 1980-talet. Manliga förskollärare efterfrågades, men det fanns också en viss oro för män inom förskolan. Oron handlade om att det befarades att männen skulle lämna arbetet i barngruppen för att i stället avancera till chefspositioner inom verksamheten (Johansson och Åstedt, 1996).

Förskolan etablerades som en heldagsinstitution under 1970-talet och betraktades då främst som en förutsättning för föräldrarnas (dvs. mödrarnas) förvärvsarbete. Syftet var därmed såväl arbetsmarknadspolitiskt som familjepolitiskt. I början av 1980-talet blev förskolan en del av Socialtjänsten och dess socialpolitiska inriktning tydliggjordes. I en regeringsproposition angavs att målet var att förmedla och ge konkret innebörd åt demokratiska värderingar. Vidare angavs att verksamheten skulle fostra barn till solidaritet med andra barn samt lägga grunden för deras uppfattning om allas lika värde, självbestämmande och integritet. Mål och nyckelord för verksamheten skulle vara demokrati, solidaritet, jämlikhet, trygghet och ansvar (Prop. 1984/85:209; Johansson och Åstedt, 1996). Benämningen daghem, som användes under den här tiden, vittnar om hur verksamheten betraktades, det vill säga som en förlängning av hemmet (Nyberg, 2008). Förskolan präglades också av en hemlik miljö eftersom syftet till stor del var att fungera som ett ställföreträdande hem där barnen fick god omvårdnad i en trivsamt och trygg miljö (Nordin-Hultman, 2004).

Både förskolan och förskollärarytbildningen byggdes ut kraftigt under 1970- och 1980-talen. I och med högskolereformen 1977 blev förskollärarytbildningen en del av högskolan. Under 1980-talet beslutades att alla barn från 1,5 års ålder skulle erbjudas plats inom förskolan. Förskolans uppgift skulle inte endast vara att ta hand om barnen när deras föräldrar arbetade utan förskolan skulle även betraktas som en rättighet för barnen själva (Halldén, 2007; Tellgren, 2008). Persson (1998) talar om förskolans två funktioner, dels en samhällelig funktion som handlar om att erbjuda barn tillsyn och därigenom möjliggöra föräldrarnas förvärvsarbete, dels en pedagogisk funktion som syftar till att främja barns utveckling. Förskoleverksamheten räknades dock fortfarande under hela 1980-talet till det socialpolitiska området och sorterades under Socialdepartementet. I det pedagogiska pro-

gram som infördes av Socialstyrelsen under 1980-talet lyftes det tematiska arbetssättet fram. Här underströks att även lek och skapande verksamhet skulle prägla förskolan (Socialstyrelsen, 1987; Nyberg, 2008). Ord som betonades under den här tiden var samspel, omsorg och trygghet. Undervisning var ett begrepp som sällan användes (Vallberg Roth, 2017).

Föreliggande studie

Teoretiska utgångspunkter

I den här studien är en teoretisk utgångspunkt att pedagogers fysiska kontakt med barn är en situerad praktik, vilket innebär att den är beroende av sitt specifika samhälleliga och historiska sammanhang (Lave, 1996). Samtidigt brukar nya synsätt och praktiker sprida sig från land till land (Said, 1983).

Becks (1992) teori om risksamhället handlar om den förändring som skett i och med moderniseringen när det gäller både synsätt och praktiker. Enligt Beck var det förmoderna samhället, som präglades av brist på materiella resurser, i stor utsträckning inriktad på hur de resurser som fanns skulle fördelas. De hot och risker som människor hade att förhålla sig till var förnimbara och konkreta. Den som till exempel drabbades av missväxt och svält kopplade ofta sin situation till Guds vilja eller ödet. I det förmoderna samhället fanns inte det risktänkande vi har idag; att förutspå, bedöma och förebygga risker hörde inte till vanligheterna. I stället tog man itu med hoten när de dök upp. I och med industrialiseringen och moderniseringen uppstod andra hot och risker som en konsekvens av samhällsutvecklingen. Beck talar om att vi har gått från ett bristsamhälle till ett risksamhälle. Den tekniska och vetenskapliga utvecklingen som präglar det moderna samhället har gett upphov till välstånd. Samtidigt är det tekniskt-vetenskapliga området inriktat på produktionsnytta, inte på de negativa konsekvenser som kommer med på köpet, som t.ex. miljöföroreningar.

Enligt Beck (1992) har den historiska samhällsförändringen lett till att hoten blivit mer diffusa. Det innebär en osäkerhet inför framtiden och i dagens samhälle handlar mycket om att hantera risker. Riskerna är osynliga och finns som framtida hot. Den känsla som karaktäriserar samhället är att ingen går säker. I detta sammanhang spelar medierna en stor roll i att sprida hotbilder. Oron över den osäkra framtiden leder till allt större otrygghet och vaksamhet.

Vidare menar Beck (1992) att moderniseringen även har urholkat den tidigare sociala strukturen. En ökad materiell levnadsstandard och ett utvecklat socialförsäkringssystem har bidragit till att frigöra människor från traditionella familje- och släktband. I och med att den individualiseringsprocess som skett även har inbegripit äktenskapet påverkas banden mellan föräldrar och barn. Enligt Beck är barnen den sista primära relationen som inte kan bytas ut, den enda säkert beständiga relationen. Detta får föräldrar att investera desto mer i relationen.

Trots att traditionella bindningar har lösts upp har individualiseringen medfört ett nytt beroende i förhållande till utbildnings- och arbetsmarknaden, trender, konjunkturer och konsumtion. Beck (1992) menar att individualiseringen har skett inom ramarna för ett församhälleligande som innebär att individen blivit beroende av en mängd institutioner, föreskrifter och lagar. Kraven på att utforma sitt liv innebär att de personliga riskerna ökar i det individualiserade samhället. Vi blir upptagna av att försöka riskminimera och därmed kontrollera framtiden.

Ytterligare utgångspunkter för studien utgörs av forskning från den riktning som har kallats den nya barndomssociologin (Lee, 2001). Inom detta fält talar man om synen på barnet som "becoming" respektive synen på barnet som "being". Barnet som "becoming" innebär att barnet främst ses ur ett psykologiskt utvecklingsperspektiv och i många avseenden som den vuxnes motsats. Medan vuxna förutsätts

vara rationella, fullständiga, oföränderliga och stabila över tid, associeras de växande barnen med motsatta egenskaper, dvs. de betraktas som irrationella, ofullständiga, föränderliga och instabila. Med detta synsätt följer också att vuxna är självklara auktoriteter vars uppgift är att guida det omogna barnet och hjälpa det att socialiseras. Termen "becoming" syftar på att barnet är i en process vars mål är att bli en rationell vuxen individ (James och James, 2008; Uprichard, 2008). Detta synsätt var länge dominerande men det utmanades när den nya barndomssociologin vann allt större gehör för den syn på barnet som brukar betrakta barnet som "being". Utifrån detta synsätt beskrivs barnet som en rationell social aktör utifrån sina förutsättningar. Utgångspunkten är att varje barn har sina egna behov, önskningar och avsikter och förtjänar att bemötas med respekt (Lee, 2001; James och James, 2008). Även om uppdelningen i "becoming" och "being" är en förenkling som har kritiserats (se t.ex. Uprichard, 2008; Prout, 2011) kommer begreppen att användas i analytiskt syfte i föreliggande studie.

Den barndomssociologiska vändningen med synen på barnet som "being", som satte barns aktörskap i fokus, hänger också samman med en förändrad syn på förskolläraryrollen. Från det att förskolläraren tidigare sågs som en ställföreträdande moder har förskollärarens yrkesroll blivit tydligare och mer professionell under de senaste decennierna. I professionaliseringen har det kunnande som ett respektfullt bemötande av barn och barns behov lyfts fram. I och med att den svenska förskolan fick sin första läroplan 1998 och att den införlivades i skolväsendet skedde en tyngdpunktsförskjutning från den socialpolitiska inriktningen till den utbildningspolitiska. Förskollärarna som arbetar i förskolorna har dock till stor del behållit tidigare omvårdnadsinriktning med fokus på barns utveckling och sociala färdigheter, däremot har man betonat den kompetens som yrket kräver (Tellgren, 2008; Nyberg, 2008). I en studie av vilket kunnande

och vilka kvalifikationer förskollärare själva anser att yrket kräver, framhålls bland annat kommunikativ kompetens, social kompetens och omsorgskompetens. Den omsorgskompetens som identifieras innefattar att kunna planera och genomföra handlingar som möter barns behov och stöder deras utveckling. Omsorgskompetensen innefattar även att hjälpa barn att bli självständiga genom att lära dem att själva äta, klä på sig, tvätta händerna etc., även om det tar längre tid när barnen sköter dessa sysslor själva (Sheridan, Williams, Sandberg och Vuorinen, 2011).

Metod och material

Studien ingår i ett av Vetenskapsrådet finansierat större projekt, *Beröring i förskolan – omsorg eller fara?* (Projekt-id 2014-02121), som undersöker hur den svenska förskolan och förskolläraryrket diskuterar och hanterar beröring mellan pedagoger och barn. I det större projektet har enkäter och intervjuer med yrkesverksamma förskollärare och förskolläraryrket studenter samt en dokumentanalys genomförts. Det empiriska materialet som den här studien bygger på är semistrukturerade intervjuer med 30 utbildade och erfarna förskollärare, varav 10 är verksamma som förskolechefer. Av de 30 informanterna är 11 män och 19 kvinnor. Hälften av dem har varit verksamma sedan 1970- eller 1980-talet. Informanterna fick information om projektets syfte i samband med att de erbjöds delta. De informerades också om att eventuellt deltagande var frivilligt och att materialet skulle komma att anonymiseras. I den här artikeln har alla namn ändrats och uppgifter som skulle kunna röja någons identitet har tagits bort eller ändrats.

Intervjuerna genomfördes i kommuner i de södra och mellersta delarna av Sverige. De flesta av intervjuerna genomfördes på informanternas arbetsplats, dvs. på förskolor. Av praktiska skäl genomfördes några intervjuer på andra platser som var lättillgängliga för både intervjuare och informanter. En intervjuguide

användes under intervjuerna, men eftersom en samtalsliknande situation eftersträvades ställdes inte frågorna exakt på samma sätt till varje informant. Frågornas ordning kunde också variera. Dessutom ledde svaren ofta till följdfrågor som förde resonemanget vidare.

Efter inledande frågor om informantens bakgrund samt mer allmänna frågor om förskolläraryrket och förskolan, ställdes frågor som mer specifikt tog upp området beröring i förskolan. I samband med dessa frågor efterfrågades informantens uppfattning om den eventuella förändring som skett över tid. Exempelvis var en fråga som ställdes: Uppfattar du att synen på beröring har förändrats över tid? Hur, när, varför?

Intervjuerna varade mellan 45 minuter och 2,5 timme och spelades in med informanternas samtycke. De transkriberades kort därefter, oftast inom en vecka, och skickades sedan till respektive informant för att säkerställa att inga missuppfattningar eller andra felaktigheter fanns med i transkriptionen.

Data har bearbetats genom att mönster i datamaterialet har identifierats. Materialet lästes igenom samtidigt som beskrivningar som vittnar om historiska förändringar, när det gäller synen på fysisk kontakt mellan pedagoger och barn, uppmärksammades och kopierades till ett särskilt dokument. De olika utdragen sammanfattades därefter genom att frågan, "vad handlar det här om?" ställdes till de olika textavsnitten (Magnusson och Marecek, 2015). Sammanfattningarna förseddes med koder. Därefter analyserades sammanfattningarna inklusive koderna med avseende på likheter och olikheter. Analysen gav upphov till en preliminär gruppering. Snarlika och närliggande koder fördes samman till teman. Ytterligare jämförelse och analys ledde till nya omstruktureringar innan de teman som presenteras nedan slutligen fastställdes (Patton, 1990).

En förändrad fysisk kontakt

Den förändring som skett över tid när det gäller inställningen till fysisk kontakt mellan

pedagoger och barn beskrivs nedan som fyra teman; synen på barn, på förskollärollen, på manliga pedagoger samt på nakenhet.

Synen på barn

Hur barn betraktas är en faktor som påverkar beröringen mellan pedagoger och barn. De förskollärare som har arbetat länge inom verksamheten berättar att barn betraktas annorlunda idag jämfört med på 1970- och 80-talen. Förändringen illustrerar det barnomssociologer som Lee (2001) och James och James (2008) beskriver som ett skifte från att betrakta barnet som "becoming" till att se barnet som "being". Detta skifte i synsätt återkommer i informanternas berättelser. Förr utförde pedagogerna ofta handlingar som barnen skulle ha kunnat klara av själva. Pedagogerna hjälpte barnen att klä på sig även om det inte alltid var nödvändigt. Det var inte ovanligt att barnen åkte vagn vid förflyttning utanför förskolan. Idag uppmuntras barn att gå själva om de kan. Informanterna framhåller att förskolan numera fokuserar det barnen klarar av och deras förmågor på ett sätt som skiljer sig mot tidigare sätt att betrakta barn. När Lisa, som tog förskollärexamen i början av 1980-talet, beskriver förändringen lyfter hon fram barns förmågor och kapacitet. Hon säger:

Man ser barnen på ett annat vis, ser deras förmågor, deras kapacitet och att de kan väldigt mycket. Man har förändrat synen på barnen ganska mycket, upplever jag.

En del förskolor har tagit bort sådant som barnen inte klarar själva. En förskollärare som utbildade sig till förskollärare under 1990-talet berättar att hon och hennes kollegor kom fram till att de inte skulle lyfta upp barnen i de gungor som fanns på gården. De bestämde sig för gungorna skulle plockas ner och beslutet handlade om deras barnsyn. Hon säger:

Vi tog till exempel bort gungor på vår förskola för vi kände att om de inte kan klättra i och ur gungorna

själva så ska vi inte ha dem. Det kan man ha hemma på gården, men på förskolan vill vi ha sådant som barnen kan göra själva.

Det sätt man ser på barn innefattar också ett bemötande där kommunikation spelar en central roll. Synen på barnet som en individ som förtjänar att bemötas på ett respektfullt sätt, blir tydlig när vikten att kommunicera med barnet beskrivs. Respekt för barnet som en egen person kontrasteras mot ett tidigare synsätt där vuxna var självklara auktoriteter och man inte alltid var lyhörd för hur barnet upplevde fysisk kontakt. Informanterna beskriver hur man förr kunde både ta i barn och lyfta upp dem utan att först stämma av hur barnen upplevde situationen. Numera är förskolans pedagoger angelägna om att behandla barn med respekt och att plötsligt ta tag i ett barn betraktas som kränkande mot barnet och kränkningar är inte tillåtna. Anna som blev färdig förskollärare i mitten av 1980-talet säger att pedagogernas syn på barnen har förändrats. Idag betraktas även små barn som egna individer med en egen vilja och integritet som ska respekteras. Anna beskriver förändringen som att tänka i andra banor och förhållningssättet till barnet som "being" lyser igenom när hon beskriver hur barn numera ses som individer med rätt till integritet och självbestämmande. Hon säger: "Man tänker i andra banor, att varje barn, varje individ, har sin specifika sfär och får bestämma hur nära man får gå".

Att försöka förebygga konflikter för att inte behöva ta tag i ett barn framhålls som viktigt. Flera av informanterna berättar om hur kollegor eller de själva förr tog tag i barn eller höll fast dem vid konflikter. Lena som började arbeta som förskollärare i början av 1980-talet beskriver hur man förut såg på barn och sitt eget agerande vid konflikter. Hon jämför dåtidens agerande med dagens och säger att man tidigare styrde över barnen medan man idag betonar vikten av dialog och att hitta lösningar tillsammans med barnen. Hon berättar:

Om jag tittar tillbaka på när jag började i förskolan, då tog man gärna tag i dem eller satte dem någonstans, man styrde mer över dem. Idag försöker man få en dialog och gärna innan det händer något. Hur gör vi när du blir arg? Man försöker hitta ett sätt att hjälpa dem.

Det förebyggande arbete som beskrivs i citatet ovan kan utifrån Becks (1992) resonemang förstås som ett sätt att hantera risker. Alla som arbetar i verksamheten har att förhålla sig till risken att ett barn blir kränkt. En pedagog som ser att någon annan i personalen utsätter barn för kränkningar har anmälningsplikt och varje förskola och skola måste upprätta en plan mot kränkningar och trakasserier, vilket också innebär att vad som ska definieras som kränkningar löpande diskuteras på personalmöten och under studiedagar (jfr. Lundin och Torpsten, 2018).

Synen på förskolläraryrollen

De förskollärare som har arbetat i förskolan sedan 1970- och 1980-talen beskriver att de har fått uppleva hur yrkesrollen har förändrats på ett avgörande sätt. Informanterna berättar att gränsen mellan privatliv och arbete var otydlig på den tiden. Förskolan var hemlik och personalen strök dukar och pyntade med blommor. Nordin-Hultman (2004) beskriver att förskolans funktion var att fungera som ett ställföreträdande hem. De hemlika lokalerna där pedagogers arbete hade likheter med hemmafruns speglade den tidstypiska synen på verksamheten.

Under 1970- och 1980-talen ansågs det enligt informanterna inte särskilt viktigt att de anställda hade utbildning för att arbeta inom förskolan. Utbildningen hade således inte någon högre status. De som utbildade sig till förskollärare kunde få höra att de utbildade sig för att passa barn.

Relationen till föräldrarna beskrivs som mycket informell; föräldrarna betraktades och bemöttes många gånger som personliga vänner. Personal och föräldrar kunde ha studiecirklar

tillsammans på kvällstid, ibland träffades man hemma hos varandra. Flera av förskollärarna berättar om fester där pedagogerna och föräldrarna drack vin och umgicks som kompisar. Det hände också att romantik och kärlek uppstod mellan personal och föräldrar, något som kunde leda till besvärliga situationer.

På motsvarande sätt beskrivs relationen till barnen som mindre professionell än idag. Närhet och beröring återspeglade dåtidens sätt att se på yrket. Förskolläraryrollen präglades framför allt av ett informellt och familjärt förhållningssätt eftersom den speglade förskolans roll som ställföreträdande hem (Nordin-Hultman, 2004). Förskollärarna beskriver den tidigare yrkesrollen som att vara en sorts förälder eller extramamma. En förskollärare säger att den som arbetade inom förskolan, eller daghemmet som man sa på den tiden, var "mamma hela dygnet" vilket innebar att "man gjorde som man gjorde hemma med sina egna barn, man gjorde ingen skillnad där". Denna syn på yrkesrollen innebar att det blev väldigt mycket fysisk kontakt mellan pedagoger och barn. Agneta som var färdigutbildad förskollärare 1973, och har arbetat i förskolan sedan dess, berättar att yrkesrollen präglades av den familjära stämningen. Hon säger:

Även med barnen blev det mer familjärt och med beröringen också, kanske väldigt mycket mer sitta i knät och gulla och gosa, väldigt mycket så.

Förutom det vardagliga gosandet och gullandet med barnen beskriver förskollärarna att de under 1970- och 1980-talen också bar mycket på barnen, inte sällan på höften. Förutom att detta speglar den tidens barnsyn, barnet som "becoming" där man inte bejakade barnens förmågor och kompetens, speglar det även synen på yrkesrollen. Det kunde bli många tunga lyft under en dag. Pedagogerna lyfte barnen upp i famnen, på skötborden och i barnstolarna och lyften var inte särskilt ergonomiska. En av förskollärarna berättar att lyft förkom hela tiden och de var "helt galna. Man

tog, lyfte och gjorde så här" [visar en vridande rörelse].

Läroplanen förde med sig en ny medvetenhet. Förskolan ett mer distinkt uppdrag och förskollärarnas yrkesroll blev tydligare. Förändringen beskrivs som stor och kallas ett "paradigmskifte". Det blev viktigt att diskutera förskolans nya uppdrag och pedagogerna fick också fortbildning. Informanterna uppger att läroplanen ledde till ett mer professionellt förhållningssätt till såväl föräldrar som barn, vilket är i linje med den ökade professionalisering av förskolläraryrket som har beskrivits av forskningen (Nyberg, 2008; Tellgren, 2008). Krister som arbetar inom förskolan sedan början av 1980-talet säger: "Läroplanen var en stor grej. Det tror jag inte riktigt att de som inte var med när den kom kan förstå, hur stort det var".

Den förändrade synen på yrkesrollen har inte inneburit att kramar och annan kroppskontakt mellan pedagoger och barn har försvunnit, men den fysiska närheten ingår numera i ett professionellt förhållningssätt. Att synen på barnen och på förskollärarnas yrkesroll är nära sammankopplade blir tydligt när förskolläraryrollen beskrivs i termer av att lyssna på barnet, inte minst när det gäller den fysiska kontakten. Gunilla som har arbetat som förskollärare sedan slutet av 1980-talet berättar att beröring och närhet sker på ett inkännande sätt idag. "Man har mer kommunikation med barnet, man lyssnar mer på barnets tankar och känslor", säger hon.

Den hemlika förskolan, där förskolläraren likt en extramamma går i sitt hem med ett barn på höften, hör till en förgången tid. I dag har pedagogerna en läroplan att följa, men även andra typer av regler och föreskrifter styr deras arbete. Arbetsmiljöfrågor kom in i verksamheten på 1990-talet och har sedan dess uppmärksamats allt mer. Informanterna berättar om fortbildning inom ergonomi och att företagshälsovården kommer till arbetsplatsen för att instruera och se över arbetsmiljön. Så mycket det går försöker man undvika att belasta kroppen fel. Idag har förskolorna särskilda hjälp-

medel för att underlätta arbetet. Det finns redskap och pallar som är till hjälp när barnen tas emot på morgonen eller vid påklädningen inför utevistelsen. Skötborden är numera oftast höj- och sänkbara eller försedda med stegar eller trappor så att barnen kan ta sig upp själva. Pedagogerna bär sällan andra barn än de allra minsta.

Ytterligare en sak som har påverkat yrkesrollen och förändrat beröringen mellan pedagoger och barn är hygienkraven. En av förskollärarna säger att förskolorna började använda engångshandskar vid blöjbyten redan i slutet av 1980-talet när HIV och blodsmitta diskuterades i samhället. Andra förlägger användandet av handskar, noggranna rutiner vid skötbordet och andra hygienkrav till de senaste 20 åren. Att alltid ha plasthandskar på sig vid blöjbyten uppfattas dock av många pedagoger som frivilligt, i alla fall om det bara är kiss i blöjan som ska bytas. Även om personalen har fått instruktioner om att alltid använda handskar kan undantag göras. Det kan uppfattas som opersonligt och mindre sympatiskt att dra på sig handskar inför att barnen ska beröras. Erik som har arbetat inom förskolan sedan början av 2000-talet använder orden "inte speciellt trevligt" och "inte speciellt mysigt". Han säger:

Det är ju sagt att vi ska använda handskar alltid när vi byter blöja, oavsett om det är det ena eller andra du har i blöjan. Men jag kör med handskar när det är kladdigt, annars bryr jag mig inte om det. Jag tycker att det är opraktiskt och barnen tycker nog inte att det är speciellt trevligt. Plasthandskar är inte speciellt mysigt att ha mot huden, vare sig för mig eller dem.

Sammantaget beskriver således informanterna att förskolläraryrollen har genomgått en stor förändring. Tellberg (2008) skildrar i sin forskning hur synen på förskolläraren som ställföreträdande moder har lämnats, något som även pedagogerna i den här studien har beskrivit. Förskollärarna har blivit tydligare som lärare med en läroplan att arbeta efter.

Dessutom ger informanterna uttryck för att den förändrade yrkesrollen medför ett större fokus på regler och föreskrifter rörande ergonomi och hygien.

Utifrån Becks (1992) diskussion om moderniseringsprocessen kan den förändring förskolläraryrollen genomgått ses som en illustration av hur individualiseringen samtidigt gjort att individen har knutits till samhället. Detta har åstadkommit genom att en mängd institutioner, lagar och föreskrifter har kommit att reglera individens tillvaro. Förskollärarnas kontakter med föräldrar och barn har blivit mindre informella och mer professionella. Förskollärarna styrs av föreskrifter i form av en läroplan. De regler och krav som gäller ergonomi och hygien innebär också en konkret riskhantering i det dagliga arbetet.

Synen på manliga pedagoger

En annan förändring som fått konsekvenser för den beröring som sker mellan pedagoger och barn handlar om hur män i förskolan betraktas. De manliga förskollärarna beskriver att de både förr och idag möts av andra förväntningar än sina kvinnliga kollegor. Uppmärksamheten är ofta positiv, men den kan också vara ett uttryck för könsstereotypa förväntningar som riktas mot dem. Förr kunde det handla om att männen förväntades ansvara för att snickra och spela fotboll eller bandy med pojkarna. Männen kunde även leka med barnen på ett sätt som präglades starkt av fysisk kontakt. Än idag är det inte ovanligt att manliga pedagoger förväntas lyfta och snurra runt med barnen (Hedlin, Åberg och Johansson, 2019), även om kroppskontakten är begränsad jämfört med tidigare. På 1970- och 1980-talen var lekarna kroppsnära. Bertil som har arbetat inom förskolan sedan 1970-talet berättar att han och barnen nästan dagligen lekte en lek som kallades hamburgaren och som innebar att barnen låg på varandra ovanpå honom som låg underst. Han beskriver hur det gick till:

Vi hade bland annat en lek som hette hamburgaren. Då låg jag längst ner på rygg och så låg de på min mage ovanpå mig och så skulle vi se hur många som fick plats uppåt, så var vi jättemånga, det var i princip en daglig sysselsättning, och sedan vände man sig på en madrass i sidled och så låg alla i en hög...

Idag har kroppsnära lekar som den Bertil berättar om ovan ingen plats i förskolan. Informanterna, både kvinnorna och männen, beskriver att manliga pedagoger numera inte ens behöver röra barnen för att ändå väcka associationer till otillbörlig beröring och pedofiler, framför allt när de är nya i verksamheten. Föräldrar till de allra yngsta barnen sägs vara särskilt misstänksamma.

Peter, som har arbetat inom förskolan sedan början av 1980-talet, berättar om en misstänksamhet mot män som han inte hade räknat med. Han hade hunnit arbeta i verksamheten i närmare tjugo år när misstron smög sig på. Han drabbades inte personligen, men fråntogs tilltron och tilliten hade varit uttalad och självklar, kunde den nu uttalas. Föräldrar kunde tala om för manliga pedagoger att de litade på dem. Det var en stor förändring. När han får frågan om när den inträffade svarar han att förändringen kom i slutet av 1990-talet:

Intervjuare: Men när kom förändringen? Vad är det som har hänt? När märkte du av det?

Peter: Det måste ha varit i slutet av 90-talet när det hände saker. Det uppdagades en del fall och då... Jag kom ihåg att det kom fram en förälder till mig, en mamma, och sa att, "vi har fullt förtroende för dig så du behöver inte känna att vi är misstänksamma". Det måste ha varit i slutet av 90-talet.

När det gäller synen på manliga pedagoger i förskolan kan således både kontinuitet och förändring utläsas i informanternas beskrivningar. Det som inte har förändrats är att männen möts av särskilda förväntningar och associationer. De tycks inte alltid bli bemötta som pedagoger i första hand, utan många gånger snarare främst som män (jfr Eidevald,

2014). Däremot har associationerna och förväntningarna förändrats till sin karaktär och den misstro som manlig personal i förskolan numera kan väcka speglar den fokusering på potentiella hot som Beck (1992) talar om.

Synen på nakenhet

Ytterligare något som påverkar synen på fysisk beröring mellan pedagoger och barn handlar om inställningen till nakenhet. Av forskollärarnas beskrivningar att döma har synen på den nakna kroppen genomgått en mycket stor förändring. Annika som arbetar inom förskolan sedan början av 1980-talet berättar om några brittiska vänner och hur de såg på det synsätt som rådde i Sverige vid den tiden. I beskrivningen associeras nakenbad med naturvivelser och en sund livsstil. Om de brittiska vännerna säger Annika:

De tyckte att Sverige var så fantastiskt för i Sverige kunde man vara ute i naturen och man badade naken i sjöarna och det var så friskt och sunt och hälsosamt. [...] Så var det ju förr. Det var det som var det rådande idealet.

Idealet som beskrivs ovan har spelat en viktig roll i den svenska nationella självbilden (Frykman och Löfgren, 1979; Daun, 2006; Sörlin, 2006). Både synen på den nakna kroppen och naturen kan kopplas till den svenska historien. Bakgrunden är att Sverige industrialiserades sent jämfört med andra europeiska länder. Bondesamhället där jordbrukslandskap, hav, sjöar och skogar var centrala för försörjningen kom att prägla svenskarnas syn på sig själva. Dessutom är landet gleset befolkat med stora naturområden. Det är dock inte så enkelt att dagens naturälskande svenskar bara är en kvardröjande rest av vår sena industrialisering och urbanisering. Frykman och Löfgren (1979) menar att naturen fick en ny betydelse i och med industrialiseringen. Naturen kom att framstå som en kontrast mot det hektiska arbetslivet. När arbetet och produktionen flyttades till städerna blev naturen en kompensations-

torisk sfär. Från att ha varit en självklar plats för det dagliga arbetet blev naturen alltmer en plats för avkoppling och rekreation. En livsbejakande nakenhet kopplades samman med natur och hälsa. Att bada naken i hav och sjöar kom att ingå i ett sundhetsideal (Grinell, 2005). Fortfarande uppfostras svenskarna till att få ett särskilt förhållningssätt till naturen. Etnologen Annick Sjögren (2006, s. 51) skriver: "Redan som spädbarn tränas barnen att respektera blommor och insekter, hålla naturen ren och tyst, njuta av att sova ute och bada naken på ensliga stränder".

Kanske är det nakenbad som beskrivs i citatet ovan inte längre så vanligt förekommande, men badandet är något som återkommer när informanter i den här studien redogör för sitt yrkesliv under tidigare decennier. De förskollärare som var verksamma under 1970- och 80-talen beskriver badandet som en mycket vanligt förekommande aktivitet. Barnen badade i förskolans egna bassänger, både inne och ute, samt i sjöar, hav och kommunala badhus. I dessa sammanhang var barnen ofta nakna. Utebad var en särskilt vanlig aktivitet under sommarmånaderna. Om vädret var fint gick alla på förskolan till stranden eller så badade barnen i en bassäng på gården. När informanterna beskriver hur nakenhet betraktades under dessa år är ordet "naturligt" ett ord som återkommer många gånger. Förskollärarna berättar att barns nakenhet på den tiden betraktades som något naturligt. Att vuxna skulle hålla sig undan eller inte beröra de nakna barnen skulle därmed framstå som konstigt och onaturligt. Eva som började arbeta som förskollärare under 1980-talets mitt berättar att ingen hade några invändningar mot att barnen var nakna på den tiden. Hon säger:

När jag började jobba så var det helt naturligt till exempel att man hade en bassäng ute på gården på sommaren och där badade barnen nakna. Det fanns ingen överhuvudtaget som hade några tankar kring detta.

Efter badet kunde barnen sitta nakna i peda-

gogernas knä medan de blev torkade. På den förskola som Anders arbetade på under en period på 1970-talet gick personalen med barnen till det kommunala badhuset en gång i veckan. Av hans berättelse framgår tydligt att det som tidigare betraktades som naturligt numera ses som otänkbart. Anders säger:

Jag kommer ihåg hur vi badade en gång i veckan när jag jobbade på en annan förskola och vi bytte om tillsammans. Barnen satt i knät på en när man satt naken. Idag skulle det vara helt otänkbart, även för föräldrar.

Lars som utbildade sig till förskollärare i början av 1980-talet berättar att förskollärarna badade bastu tillsammans med barnen i badhuset, vilket innebar att man satt nakna tillsammans i bastun. Han säger: "Det var det mest naturliga, det fanns ingen som skulle ifrågasätta det, varken föräldrar eller någon annan". På den förskola där Lars arbetade hade barnen också gymnastik regelbundet. Det var självklart att både barn och pedagoger var nakna när de bytte om och duschade.

Det ovan beskrivna synsättet är i stark kontrast till dagens synsätt där nakenhet är ladat och väcker helt andra associationer. Lars menar att förändringen kom en bit in på 1990-talet. Andra talar om ett förändrat förhållningssätt som sprids sig i slutet av 1990-talet efter fall av sexuella övergrepp inom förskoleverksamheten. Detta fick stort genomslag i media vilket i sin tur gav upphov till olust. Ytterligare ett fenomen som bidrog till förändringen var mobilkamerorna som kom under 2000-talet, vilket medförde oro för att barn skulle fotograferas och filmas av pedofiler. Även Internet och dess möjlighet att enkelt sprida bilder över världen antas ha bidragit till det förändrade synsättet.

Den inställning som man tidigare hade till nakenhet har således genomgått en mycket stor förändring. För de yngre pedagogerna, som började arbeta i förskolan under 2000-talet, framstår det tidigare synsättet som myc-

ket främmande. Att som förskollärare duscha tillsammans med barnen och sitta naken med dem i knät är idag otänkbart. Men även barns halvnakna kroppar vid blöjbyte berörs med försiktighet. Lotta som arbetat som förskollärare sedan 1970-talet menar att personalen var fysiskt nära barnen på ett annat sätt förut. Hon säger:

Lotta: Förr... utan att man tänkte pedagogik och beröring, det var lättare... Barnen badade utan kläder och man var nära varandra på ett annat sätt. Nu med de här pedofil-debatterna så kan jag känna att jag som personal blir försiktigare. Förr kunde man busa med barnen på skötbordet. Nu är man betydligt mer försiktig. Intervjuare: Vad gjorde du förr som du känner att du inte kan göra idag?

Lotta: Man kunde böja sig fram och blåsa på magen eller så. Nu känner jag att, nej så nära ska jag nog inte vara. Och ibland när man tar på barn, man kan ju komma nära precis var som helst för de är ju rörliga. Men jag vill ju inte att något barn kommer hem och säger, 'Lotta tog mig på snippan'.

Intervjuare: Nej.

Lotta: Och den känslan hade jag ju aldrig förut.

I citatet ovan beskriver Lotta en känsla som gör att hon numera är betydligt mer försiktig när det gäller närhet och kontakt, särskilt när barnen är nakna. Det är visserligen främst manliga pedagoger som upplevs som ett potentiellt hot när det gäller otillbörlig beröring och det riskfokus som kommit att prägla samhället. Likväl kan även Lottas oro för vad som skulle kunna hända om hon råkar röra vid ett barn på fel sätt tolkas som ett uttryck för samma upplevda hot och risk som måste hanteras. Framför allt visar förskollärarnas berättelser hur den nakna kroppen, som under 1970- och 1980-talen betraktades som naturlig och förknippades med en frisk och sund svensk livsstil och nationalkaraktär (Sjögren, 2006), har kommit att sexualiseras och associeras med kränkningar och övergrepp.

Sammanfattningsvis kan konstateras att informanterna refererar till fall av sexuella över-

grepp inom förskolan som slogs upp stort i media och påverkade stämningen i slutet av 1990-talet. Enligt Beck (1992; 2006) har medierna ofta en stor roll när bilden av ett förestående hot sprids. Media dramatiserar hoten för att väcka uppseende och därigenom få många läsare och tittare. Hot mot barn kan dessutom få särskilt stor genomslagskraft på grund av det stora fokus som föräldrar numera har på sina barn. Beck (1992) beskriver relationen mellan föräldrar och barn som den enda säkert beständiga relationen, vilken ger den ett unikt värde som gör att föräldrar engagerar sig starkt i barnen.

Diskussion

Denna studie har syftat till att undersöka hur erfarna förskollärare beskriver de historiska förändringar som skett under deras yrkestid när det gäller synen på fysisk kontakt mellan pedagoger och barn. De fyra områden som har utkristalliserats och redovisats ovan är synen på barn, på förskollärarrollen, på manliga pedagoger samt på nakenhet.

Förskolläraryrket har professionaliserats och synen på barnet har förändrats, särskilt med avseende på barns integritet, aktörskap och rättigheter. Att synen på förskolläraryrket och barnsynen har förändrats är välkänt och kunskap om den historiska förändringen ingår i förskolläraryrket (Lindgren och Söderlind, 2019). Synen på manliga pedagoger ur ett historiskt perspektiv har diskuterats i många studier (se t.ex. Berge, 2004; Sparrlöf, 2007; Johnson, 2008; Martino, 2008; Hedlin, 2012; Skelton, 2012). Däremot har få studier tagit upp den förändrade synen på den nakna kroppen i relation till vad denna förändring kan ha inneburit för förskolans praktik.

Som diskuterats ovan har barns kroppar, och särskilt den nakna kroppen, kommit att sexualiseras och associeras med övergrepp. Visserligen är det ett faktum att ett stort antal barn utsätts för övergrepp, men i detta avseende är hemmet en betydligare farligare plats än förskolan (Annerbäck, 2011; Carlstedt,

2012). Trots detta är det i media "främlingen" som lyfts fram som hot mot barn (Scott, Jackson och Backett-Milburn, 1998).

Beck menar att den individualisering som frigjort individen från traditionella band inom släkten och andra gemenskaper, har lett till att de enda beständiga och icke utbytbara relationerna är de mellan föräldrar och barn. Detta i sin tur får föräldrarna att skämma bort och överbeskydda sina barn. Scott, Jackson och Backett-Milburn (1998) menar att när ett överbeskyddande förhållningssätt är det som förväntas, kan föräldrar som inte ger akt på sina barn räkna med att uppfattas i negativ dager. Detta förstärker den norm som säger att barn måste övervakas och beskyddas från alla tänkbara faror. Harper (2017) hävdar att barn idag beskyddas på ett sätt som gör att deras möjligheter att utvecklas optimalt beskärs, vilket kan vara ett större hot än de faror föräldrar försöker skydda dem från.

Forskare i anglosaxiska länder har sedan länge varnat för en mediedriven moralpanik när det gäller beröring mellan pedagoger och barn (Piper och Smith, 2003). I dessa länder var rädslan för övergrepp i förskolor och skolor stark och etablerad under 1990-talet (Cameron, 2001). Inledningsvis riktades misstankarna mot män, särskilt mot manliga lärare för yngre barn. Männens närvaro bland barnen misstänkliggjordes och kopplades ihop med pedofila motiv. Därefter blev även kvinnliga pedagoger föremål för misstro och misstänksamhet (Tait, 2001). En liknande utveckling i svensk kontext kan kopplas till Sids resonemang om hur idéer och synsätt uppstår och breder ut sig i nya geografiska områden. Förskjutningen i tid och rum innebär att idéerna transformeras och tar sig nya uttryck i mötet med den lokala kontexten. Det förefaller inte omöjligt att det var den nakna kroppens tidigare starka positiva kopplingar inom svensk kultur som gjorde att det dröjde innan de negativa associationerna till övergrepp fick bestående fäste. Mobilkamerornas stora genomslag kan dock antas ha påskyndat processen.

I förskolans nya reviderade läroplan betonas barns rätt till kroppslig integritet (Skolverket, 2018), vilket kan förstås i ljuset av ökad respekt för barns integritet men också utifrån ett ökat fokus på risker och kränkningar. Även om den ökade respekten för barnets vilja och integritet är av godo, kan det finnas anledning att varna för att den fysiska kontakten mellan pedagoger och barn kan få ett allt mindre utrymme då den kroppsliga närheten har kommit att kopplas till övergrepp. Det är en utveckling som beskrivits av forskare i andra länder. Exempelvis beskriver Scott (2008) i sin studie av brittisk förskoleverksamhet hur pedagogerna först och främst tänker på att själva ha ryggen fri och att inte bli föremål för ogrundade beskyllningar. Det är därför av största vikt att det ökade riskfokus som numera är utbrett även i de nordiska länderna (Harsløf och Ulmestig, 2013), inte blir så starkt att barns behov av fysisk kontakt och kroppslig närhet kommer i skymundan i förskolan.

Studien har genomförts inom projektet *Beröring i förskolan – omsorg eller fara?* som är finansierat av Vetenskapsrådet, Sverige, Projekt-id: 2014-02121.

Referenser

- Annerbäck, E-M. (2011) *Child Physical Abuse: Characteristics, Prevalence, Health and Risktaking*. Linköping: Linköpings universitet.
- Beck, U. (1992) *Risk society: Towards a new modernity*. London: Sage.
- Beck, U. (2006) Living in the world risk society, *Economy and Society*, 35(3), s. 329–345. DOI: 10.1080/03085140600844902
- Berge, B-M. (2004) Whatever happened to the male teacher? Gendered discourses and progressive education in Sweden 1945–2000, *History of Education Review*, 33(2), s. 15–29. DOI:10.1108/08198691200400007
- Cameron, C. (2001) Promise or Problem? A Review of the Literature on Men working in Early Childhood Services, *Gender, Work and Organization*, 8(4), s. 431–453. DOI: 10.1111/1468-0432.00140

- Carlstedt, A. (2012) *Child Sexual Abuse: Crimes, Victims, Offender Characteristics, and Recidivism*. Gothenburg: Sahlgrenska Academy at University of Gothenburg.
- Daun, Å. (2006) Sinnlighet i naturen, i E. Johansson (red.). *Mångnatur: Friluftsliv och natursyn i det mångkulturella samhället*. Botkyrka: Mångkulturellt centrum, s. 56–58.
- Eidevald C. (2014) *Män i förskolan: en intervjustudie med 25 män som arbetar eller har arbetat i förskolan*. Stockholm: Skolverket.
- Frykman, J. och Löfgren, O. (1979) *Den kultiverade människan*. Stockholm: Liber.
- Grinnell, K. (2005). Att ta sig vatten över huvudet: om havsbadandets idéhistoria, i Ahlstedt, E. (red.) *Humanistdagboken 2005*. Göteborg: Humanistiska fakultetsnämnden vid Göteborgs universitet. Tillgänglig på: https://gupea.ub.gu.se/bitstream/2077/17805/1/gupea_2077_17805_1.pdf [2019-12-12]
- Harper, N. (2017) Outdoor risky play and healthy child development in the shadow of the "risk society": A forest and nature school perspective, *Child & Youth Services*, 38(4) s. 318–334. DOI: 10.1080/0145935X.2017.1412825
- Harsløf, I. och Ulmestig, R. (2013) *Changing social risks and social policy responses in the Nordic welfare states*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Halldén, G. (2007) *Den moderna barndomen och barns vardagsliv*. Stockholm: Carlsson.
- Hedlin, M. (2012) Admission policy of the Swedish teacher education favouring men: Discussion in the Parliament 1962, *Education Inquiry*, 3(2), 227–242. DOI: 10.3402/edui.v3i2.22030
- Hedlin, M., Åberg, M. och Johansson, C. (2019) Fun guy and possible perpetrator: An interview study of how men are positioned within early childhood education and care, *Education Inquiry*, 10(2), 95–115. DOI: 10.1080/20004508.2018.1492844
- Hellman, A. (2010) *Kan Batman vara rosa?: Förhandlingar om pojkighet och normalitet på en förskola*. Göteborg: Göteborgs universitet.
- James, A. och James, A. (2008) *Key concepts in Childhood studies*. London: Sage.
- Johansson, G. och Åstedt, I.-B. (1996) *Förskolans utveckling: fakta och funderingar*. Stockholm: HLS.
- Johnson, S. P. (2008) The Status of Male Teachers in Public Education Today, *Education Policy Brief*. 6(4), s. 1–11.
- Korpi, M. B. (2006) *Förskolan i politiken – om intentioner och beslut bakom den svenska förskolans framväxt*. Stockholm: Utbildningsdepartementet.
- Korpi, M. B. (2015) *Förskolan i politiken – om intentioner och beslut bakom den svenska förskolans framväxt*. Stockholm: Utbildningsdepartementet.
- Lave, J. (1996) Teaching, as learning, in practice, *Mind, Culture and Activity*, 3(3), s. 149–164.
- Lee, N. (2001) *Childhood and Society: Growing Up in an Age of Uncertainty*. Buckingham: Open University Press.
- Lindgren, A. och Söderlind, I. (2019) *Förskolans historia: Förskolepolitik, barn och barndom*. Malmö: Gleerups.
- Lundin, M. och Torpsten, A.-C. (2018) The "flawless" school and the problematic actors: Research on policy documents to counteract discrimination and degrading treatment in schools in Sweden, *European Journal of Education*, 53(4), s. 574–585. DOI: 10.1111/ejed.12306
- Martino, W. (2008) Male teachers as role models: Addressing issues of masculinity, pedagogy and the re-masculinization of schooling, *Curriculum Inquiry*, 38(2), s. 189–223.
- McWilliam, E. och Jones, A. (2005) An unprotected species? On teachers as risky subjects, *British Educational Research Journal*, 31(1), s. 109–120. DOI: 10.1080/0141192052000310056
- Månsson, A. (2000) *Möten som formar. Interaktionsmönster på förskola mellan pedagoger och de yngsta barnen i ett genusperspektiv*. Malmö: Malmö högskola.

- Nordin-Hultman, E. (2004) *Pedagogiska miljöer och barns subjektskapande*. Stockholm: Stockholms universitet.
- Nyberg, B. (2008) *Förskollärarkårens professionaliseringssträvanden 1960–2005 ur ett fackligt perspektiv*. Umeå: Umeå universitet.
- Odenbring, Y. (2010) *Kramar, kategoriseringar och hjälpfröknar: könskonstruktioner i interaktion i förskola, förskoleklass och skolår ett*. Göteborg: Göteborgs universitet.
- Owen, P.M. och Gillentine, J. (2011) Please touch the children: Appropriate touch in the primary classroom, *Early Child Development and Care*, 181(6), s. 857–868. DOI: 10.1080/03004430.2010.497207
- Patton, M. Q. (1990) *Qualitative evaluation and research methods*. London: Sage.
- Persson, S. (1998) *Förskolan i ett samhällsperspektiv*. Lund: Studentlitteratur.
- Piper, H. och Smith, H. (2003) 'Touch' in educational and child care settings: Dilemmas and responses, *British Educational Research Journal*, 29(6), s. 879–89. DOI: 10.1080/0141192032000137358
- Piper, H. och Stronach, I. (2008) *Don't Touch! The educational story of panic*. London: Routledge.
- Prop. 1984/85:209. *Förskola för alla barn*. Stockholm: Regeringskansliet.
- Prout, A. (2011) Taking a Step Away from Modernity: Reconsidering the New Sociology of Childhood, *Global Studies of Childhood*, 1(1), s. 4–14. DOI: 10.2304/gsch.2011.1.1.4
- Said, E. (1983) *The world, the text, and the critic*. Cambridge: Harvard University Press.
- Scott, C. (2008) Case study: Early years settings, i H. Piper och I. Stronach (red.) *Don't Touch! The educational story of panic*. London: Routledge, s. 68–85.
- Scott S., Jackson S. och Backett-Milburn K. (1998) Swings and Roundabouts: Risk Anxiety and the Everyday Worlds of Children, *Sociology*, 32(4), s. 689–705.
- Sheridan, S., Williams, P., Sandberg, A. och Vuorinen, T. (2011) Preschool teaching in Sweden – a profession in change, *Educational Research*, 53(4), s. 415–437.
- Sjögren, A. (2006) Allemansrätt i själen, i E. Johansson (red.). *Mångnatur: Friluftsliv och natursyn i det mångkulturella samhället*. Botkyrka: Mångkulturellt centrum.
- Skelton, C. (2012) Men teachers and the "feminised" primary school: a review of the literature, *Educational Review*, 64(1), s. 1–19. DOI: 10.1080/00131911.2011.616634
- Skolverket (2018) *Läroplan för förskolan Lpfö 18*. Stockholm: Skolverket.
- Socialstyrelsen (1987) *Pedagogiskt program för förskolan. Allmänna råd från Socialstyrelsen 1987:3*. Stockholm: Socialstyrelsen.
- SOU 1972:27 *Förskolan. Del 2. Betänkande avgivet av 1968 års barnstugeutredning*. Stockholm: Allmänna Förlaget.
- Sparrlöf, Göran (2007) *Vi manliga lärare. Folkskolans lärare och lärarinnor i kamp om löner och arbetsområden 1920–1963*. Linköping University: Department of Behavioral Sciences and Learning.
- Sörlin, S. (2006) Vildmark som kultur, i E. Johansson (red.) *Mångnatur: Friluftsliv och natursyn i det mångkulturella samhället*. Botkyrka: Mångkulturellt centrum, s. 33–39.
- Tait, G. (2001) 'No touch' policies and the government of risk, i A. Jones (red.) *Touchy subject: Teachers touching children*. Dunedin: University of Otago Press, s. 39–49.
- Tallberg Broman, I. (1991) *När arbetet var lönen: En kvinnohistorisk studie av barnträdgårdsledarinnan som folkuppföstrare*. Stockholm: Almqvist och Wiksell.
- Tellgren, B. (2008) *Från samhällsmoder till forskarbehörig lärare: Kontinuitet och förändring i en lokal förskolläraryrkesutbildning*. Örebro: Örebro universitet.
- Uprichard, E. (2008) Children as 'Being and Becomings': Children, Childhood and Temporality, *Children & Society*, 2(4), 303–313.
- Vallberg Roth, A-C. (2017) Att undervisa, i L. Rubinstein Reich, I, Tallberg Broman och A-C, Vallberg Roth (red.) *Professionell yrkesutövning i förskolan: kontinuitet och förändring*, Lund: Studentlitteratur, s. 149–172.

Westberg, J. (2008) *Pedagogisk förändring och dess förutsättningar, ca 1835–1945*. Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis.

Öhman, M. och Quennerstedt, A. (2017) Questioning the no-touch discourse in physical education from children's rights perspective, *Sport, Education and Society*, 22(3), s. 305–320. DOI: 10.1080/13573322.2015.1030384

Författerpresentation

Maria Hedlin är professor i pedagogik vid Linnéuniversitetet i Kalmar, Sverige. Hedlin är genusforskare och har skrivit kurslitteratur om genus och skolans jämställdhetsmål. Hennes forskning är främst inriktad på förskollärare, andra lärare samt lärarutbildningen. E-post: maria.hedlin@lnu.se